

ГРАФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ЯКОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Поняття гендеру як категорії активно увійшло до нашого життя, впливаючи на соціальну поведінку людини. Однією з важливих проблем у сучасній психології є питання гендерної ідентичності, змістові складники якої розкриваються через такі категорії, як «маскуліність», «фемініність» та «андрогінність», котрі на сьогодні отримали назву гендерних якостей. Нашу роботу ми присвятили пошукові зв'язку між почерком людини та притаманними їй гендерними якостями.

Вивченням відмінностей чоловічих писемних текстів від жіночих займалися такі українські й зарубіжні науковці, як О. І. Горошко, О. М. Холод, О. А. Рижкіна, Л. І. Реснянська, Т. Б. Крючкова, А. А. Вайлерт, А. В. Кириліна, В. П. Агеєва, В. В. Близнюк, І. О. Головащенко та багато інших. Проблему визначення статі за почерком вивчали І. Гольдберг та Т. Єфремова. Але таких робіт у нас мало, що й зумовлює актуальність розвідки.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити гендерні якості людини за допомогою графологічного аналізу писемних текстів, зокрема підтвердити можливість визначати гендерні якості людини за почерком.

Як відомо, у кожної людини існують два типи статі: біологічна (sex) та соціокультурна (gender). На відміну від біологічної статі, що являє собою набір генетично закладених анатомо-фізіологічних ознак людини, гендер будується в конкретному соціокультурному контексті в певний історичний період і, відповідно, є різним у часі й просторі. Гендер – продукт соціалізації, стать – результат еволюційного розвитку¹.

У нашому дослідженні гендер розуміємо як соціальну стать людини, що формується залежно від середовища.

Значною проблемою в теорії гендеру на сьогодні є проблема гендерної ідентичності, яка з'являється під час взаємодії Я та інших. Гендерна ідентичність проявляється як суб'єктивний досвід психологічної

¹ Геращенко С. В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні / Геращенко С. В. // Наукові записки. Політичні науки: Зб. наук. статей НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ.: НПУ, 2008. – Т. 82. – С. 59.

інтеріоризації чоловічих або жіночих рис². На сьогодні для номінування цього поняття вживають також терміни «психологічна стать», «статева ідентичність», «статеворольові стереотипи», «статеворольові відношення» та інші. Але більшість українських науковців розрізняють «гендерну ідентичність» та «статеву ідентичність», роблячи акцент на тому, що статева ідентичність – єдність поведінки та самосвідомості індивіда, який не тільки співвідносить себе з відповідною статтю, але й відповідає цій статевій ролі. В. Каган стверджує, що формування статевої ідентичності – це одне з ключових питань психосексуальної диференціації, у якому можна виділити кілька теорій, що відображають різні сторони цього процесу. *Теорія моделювання* тісно пов'язана з роботами З. Фрейда, згідно з якими дитина, не усвідомлюючи цього, ідентифікує себе з батьками своєї статі, імітуючи їх поведінку. Відповідно до *пізнавальної теорії* дитина спочатку сприймає себе як хлопця або дівчинку, потім дізнається про статеву поведінку та прагне поводитись відповідно. *Теорія соціального навчання* надає значення механізмам заохочення: хлопців заохочують до маскулінного та осуджують за фемінне. *Стадіальна теорія* підкреслює не механізми статевої диференціації свідомості, а закономірності її розвитку в часі: спочатку засвоєння стандартів соціальної поведінки і навчання статево специфічної поведінки, потім зіставлення себе з іншими людьми, усвідомлення незворотності своєї статі і наслідування «правил статі» вже за внутрішніми, а не за зовнішніми мотивами³.

У сучасній зарубіжній літературі найчастіше використовується термін «гендерна ідентичність» – поняття ширше, ніж статева ідентичність, тому що включає в себе не тільки рольовий аспект, а й, наприклад, образ людини в цілому (зачіску, вбрання, характеристики тощо)⁴. Незважаючи на наявну схожість аналізованих категорій, слід зазначити, що вони базуються на різних методологічних основах. Адже феномен статевої ідентичності пов'язаний більше із соматичними (тілесними) ознаками, основою яких є формування ідентичності людини як представника відповідної статі. Феномен психологічної статі включає в себе як психологічні, так і поведінкові прояви як індикатори чоловічого та жіночого. А гендерна ідентичність на перше місце висуває соціокультурні параметри категорій

² Мещеряков Б. Большой психологический словарь / Б. Мещеряков, В. Зинченко, 1999. – С. 342.

³ Каган В. Е. Воспитателю о сексологии : Педагогика / Каган В. Е. – М., 1991. – С.41 – 42.

⁴ Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. Справочник практического психолога. – М.: Изд-во Эксмо, 2003 – С. 58.

«чоловіче» та «жіноче», згідно з якими людина ідентифікує себе з конкретною гендерною групою, конструюючи свою ідентичність як представника відповідної статі.

Змістові складники й гендерної, і статевої ідентичності розкриваються через такі категорії як «маскулінність» та «фемінність», які отримали назву гендерних якостей.

Маскулінність та фемінність – це статево специфічні характеристики особистості, які виступають як базові категорії під час аналізу гендерної ідентичності та психологічної статі.

Стосовно маскулінності, то чіткого визначення цього терміна немає. І. Кон у своїй роботі «Чоловік у змінному світі»⁵ дає три визначення маскулінності:

- маскулінність як дескриптивна (описова) категорія розуміється як сукупність поведінкових та психічних рис, якостей, об'єктивно наявних у чоловіків на відміну від жінок;
- маскулінність як аскриптивна (приписувальна) категорія, яка розуміється як один з елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних уявлень і віри в те, чим є чоловік, які якості йому приписуються;
- маскулінність як прескриптивна (стверджувальна) категорія – це система характеристик не середньостатистичного, а ідеального, «справжнього» чоловіка.

Іншими словами, маскулінність – це те, що слід додати до анатомії, щоб отримати гендерну роль.

Фемінність – це характеристики, пов'язані з жіночою статтю, характерні форми поведінки, очікувані від жінки в певному суспільстві, або соціально виражені позиції, внутрішньо присутні жінці, на думку суспільства. Індивідуальна концепція маскулінності та фемінності закладається ще з раннього дитинства, залишаючись незмінною. У більшості людей гендерна ідентичність, як було зазначено вище, відповідає біологічній статі. Маскулінні та фемінні характеристики тісно переплітаються з іншими компонентами соціальної ідентичності: конфесіональним, етичним, професійним.

Окрім фемінної та маскулінної гендерної ідентичності в психології існує також андрогінна модель, започаткована С. Бем⁶. Термін

⁵ Кон І. Мужчина в меняющемся мире. – М.: Время, 2011. – С. 20.

⁶ Гендерная психология / За ред. В. С. Клёцкиной. – СПб.: Питер, 2009. – С.72.

«андрогінність» характеризує людей, які вдало поєднують як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі психологічні якості. Як стверджує І. Г. Малкіна-Пих, концепція андрогінності була побудована задля примирення статей і зараз потроху витісняє культурні визначення фемінного та маскулінного способу соціального буття, закликаючи до особистісних проявів, які відрізняються оригінальністю та індивідуалізованістю. Адже жінки та чоловіки однаково можуть бути і вірними, і самостійними, і рішучими, і чутливими. Завдяки позиції батьків, які заохочують дитину до засвоєння якостей, властивих обом статям, формується андрогінна особистість⁷.

Концепція андрогінії не отримала поширення та визнання у вітчизняній психології з тієї причини, що дослідники психології статі (особливо клінічні психологи) розглядають ту ідентичність, яка чітко співвідноситься зі статтю, адже це основа успішної соціальної адаптації та психічного здоров'я особистості.

У 1970-х роках на Заході з'являється так звана нова психологія статі, яка за основу бере соціальні чинники, тому що її представники вважають, що основне значення під час формування статі (як психологічної, так і соціальної) мають соціальні, а не біологічні детермінанти. Появі «нової психології статі» сприяли такі фундаментальні дослідження⁸: праці Є. Маккобі та К. Джеклін, присвячені аналізу психології статевих відмінностей; дослідження Дж. Мані та А. Ерхарда, які продемонстрували могутність ефекту соціалізації; уже згадувана концепція андрогінії С. Бем, яка спростовувала протиставлення маскулінності та фемінності, наявне в традиційній психології. Слід зазначити, що С. Бем зробила великий внесок у дослідження гендеру. Вона є авторкою методики визначення основних гендерних якостей, яку ми використали в нашій роботі.

Переконані, що на сучасному етапі розвитку науки важливим є визначення гендерних якостей людини, у тому числі за почерком. Адже на зв'язок почерку з індивідуальними особливостями вказували ще в античності. Перша детальна робота була написана італійським лікарем Камілло Бальді у 1622 році, а батьком сучасної графології вважають Жана Іпполіта Мішона, який систематизував специфічні особливості почерку та

⁷ Малкіна-Пых И.Г. Гендерная терапия. Справочник практического психолога. – М.: Изд-во Эксмо, 2003 – С. 63.

⁸ Гендерная психология / За ред. В. С. Клёцкиной. – СПб.: Питер, 2009. – С. 202.

спробував установити чіткі відповідності між ними та особистісними характеристиками⁹.

Теорію про те, що «почерк руки» насправді є «почерком мозку» довів німецький професор фізіології Вільгельм Прейер, коли виявив, що пацієнти, які через травму втратили руку, під час написання за допомогою роти або пальців ніг виводять букви так само, як раніше писали рукою.

У США в 1939 році Г. Олпорт та Ф. Верной, досліджуючи почерк, дійшли висновку, що рухам індивіда властива внутрішня стабільність. Якщо, наприклад, людина схильна до ригідної поведінки, то це виявиться в її почерку так само, як і в позах, жестах, виразі обличчя.

За визначенням експерта-графолога Л. Дригваль, графологічний аналіз – це метод діагностики особливостей особистості за почерком. Він дозволяє вивчити стійкі риси характеру, темперамент, тип мислення і поведінки, ступінь відвертості та самоконтролю, внутрішні устремління, вид мотивації (досягнення / уникнення), соціальні якості, ступінь зрілості / інфантильності, стійкість до стресу, передбачуваність тощо¹⁰. Переконані, що в запропонованому переліку бракує гендерних якостей, що, власне, й спонукало нас до проведення дослідження.

Під час графологічної інтерпретації враховується розмір, форма з'єднання, натиск, ритм, рівномірність ліній, ступінь спрощення букв, відстань між словами та рядками, береги та загальне положення.

І. Гольдберг та Т. Єфремова, провівши низку досліджень, виявили ознаки почерку, пов'язані з гендерними якостями. Так, за спостереженнями науковців, людям із фемінними якостями властиві такі особливості почерку: форма букв спрощена, букви більші, ніж у людей із маскулінними якостями, із нахилом вправо. Букви переважно цілісні, широкі або мають продовження-зв'язки. Лінії написаного зазвичай соковиті та яскраві, літери округлі і м'які, позбавлені незграбності. Ознаки, властиві людям із маскулінними якостями, виглядають так: літери дрібні, переважно незграбні, простежується спрощеність форм, характерне пряме написання, букви можуть бути високими або вузькими, а розкид висоти в почерку досить великим, лінії тверді та чіткі, штрихи частіше завершуються гострими розчерками або обірвані рішучим рухом, натиск від середнього до

⁹ Кравченко В. И. Графология: характер по почерку: учебно–метод. пособие / Кравченко В. И. – СПб., 2006. – С.3.

¹⁰ Електронний ресурс [http://www.trainings.ru/library/articles/?id=15724].

сильного¹¹. Ці відмінності зумовлені перш за все особливостями жіночої та чоловічої психології, пов'язаними з еволюційною спадщиною, генетичними чинниками, вихованням та соціальними установками¹².

Для нашого дослідження ми обрали такі методики:

- питальник С. Бем на визначення маскулінності – фемінності;
- авторська методика В. Й. Кравченка «Характер за почерком».

Як відомо, питальник С. Бем був створений для діагностики психічної статі. Він містить 60 тверджень, на кожне з яких досліджуваний / досліджувана повинні відповісти «так» або «ні», та виявляє ступінь вираження андрогінності, маскулінності або фемінності особистості.

Підрахунок балів здійснюється за ключем:

Маскулінність (відповідь «так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінність (відповідь «так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Показники фемінності (F) та маскулінності (M) рахуються за формулами: $F = \text{сума балів за фемінністю} / 20$; $M = \text{сума балів за маскулінністю} / 20$

Основний індекс IS визначається за формулою:

$$IS = (F - M) * 2,322$$

Підрахунок балів здійснюється за категоріями:

IS менше – 2,025: яскраво виражена маскулінність;

IS менше – 1: маскулінність;

IS від -1 до 1: андрогінність;

IS більше +1: фемінність;

IS більше +2,025: виражена фемінність.

Авторська методика В.Й.Кравченка «Характер за почерком» націлена на виявлення особистісних характеристик людини. Автор методики робив акцент саме на тих якостях, які присутні і в питальнику С. Бем. Це дало нам право, поєднавши ці дві методики, припустити, що методика В.Й. Кравченка може бути підтвердженням результатів питальника С. Бем на визначення маскулінності – фемінності.

Аналіз відбувався за такими показниками:

Розмір букв: дуже маленький – 3 бали; просто маленький – 7; середній

¹¹ Електронний ресурс [<http://femina-maskulina.uk/>].

¹² Електронний ресурс [http://www.psy-files.ru/2007/01/30/metodika_s_bem_issledovanie_maskulinnostifemininnosti_lichnosti.html].

– 11; великий – 20.

Нахил букв: нахил ліворуч – 2 бали; легкий нахил ліворуч – 5; нахил праворуч – 14; різкий нахил праворуч – 6; пряме написання – 10.

Форма букв: округлі – 9 балів; безформні – 10; незграбні – 19.

Напрямок почерку: рядки «повзуть» вверху – 16 балів; рядки прямі – 12; рядки «сповзають» вниз – 1.

Інтенсивність (мається на увазі «розмашистість» почерку та сила натиску): легка – 8 балів; середня – 15; дуже сильна – 21.

Характер написання слів: схильність до з'єднання букв у слові – 11 балів; схильність до відокремлення букв одна від одної – 18; змішаний стиль – 15.

Загальна оцінка: почерк старанний, букви виведені акуратно – 13 балів; почерк нерівний, слова нечіткі – 9; букви написані неохайно, нерозбірливо – 4.

Далі сумуємо бали й отримуємо :

38 – 51 бал. Такий почерк спостерігається у людей зі слабким здоров'ям або цей почерк може просліджуватися у тих, хто має серйозні проблеми зі здоров'ям.

52 – 63 бали. Так пишуть люди нерішучі, пасивні, лагідні, які вміють поступатися, мають жіночі якості.

64 – 75 балів. Цей почерк належить людині з витонченими манерами, тихій, сором'язливій, інфантильній, яка любить дітей. Акцент робиться на тих якостях, які С. Бем віднесла до фемінних.

76 – 87 балів. Такий почерк характерний для людини щирої та відкритої, комунікабельної та вразливої, атлетичної та надійної. Автор робив акцент на тих якостях, які С. Бем віднесла до андрогінних.

88 – 98 балів. Люди, які отримали таку оцінку, відрізняються чесністю та добропорядністю, мають сильну, стійку психіку, відважні, сповнені ініціативи та рішучості. Ці якості С. Бем віднесла до маскулітних.

99 – 100 балів. Це індивідуалісти, вони агресивні та запальні, мають гострий і сильний розум, незалежні та атлетичні. Ці якості можна співвіднести з вираженою маскулітністю.

Дослідження за цими методиками дало нам змогу визначити, чи насправді за почерком людини можна визначити, які гендерні якості їй властиві.

Отже, у нашому дослідженні взяли участь 54 особи – 28 хлопців (51, 8 %) і 26 дівчат (48, 2 %) – всі студенти й студентки Української інженерно-педагогічної академії вікової категорії від 19 до 22 років.

Провівши тестування за питальником С. Бем на визначення гендерних якостей людини та проаналізувавши його результати, ми виявили, що 48 осіб із 54 мають андрогінні якості, 6 – фемінні і лише 3 маскулінні.

Проінтерпретували писемні тексти за методикою В.Й. Кравченка, обрану для підтвердження тесту С. Бем, ми визначили, що 27 особам притаманні андрогінні риси, 22 – фемінні і 5 – маскулінні.

За результатами авторської методики В.Й. Кравченка було виявлено, що лише в 23 осіб (40, 3%) збіглися відповіді за двома методиками. Натомість у 59, 6 % осіб (із них хлопців 44, 1%, дівчат 52, 9%) результати тестів не збіглися.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, наголошуємо на такому. На нашу думку, графологічний аналіз дає більш точну інформацію, саме його результати вважаємо більш вірогідними й такими, які можна взяти за основу. Переконані в тому, що під час виконання тестових завдань людина не завжди може бути чесна сама з собою, а наявні захисні механізми іноді не можуть бути зняті через запропонований набір відповідей, у нашому випадку «так» чи «ні». Також учасники опитування могли підсвідомо боятися бути осміяними або неприйнятими суспільством (опитування не було анонімним), тому відповідали так, як це було б соціально прийнятно. А почерк, навпаки, дає нам більш реальну характеристику, адже під час написання твору людина була замислена й не могла свідомо контролювати дрібну моторику, яка є проекцією усіх якостей, у тому числі гендерних. Так, в окремо взятому випадку ми виявили, що аналіз почерку показав вираженість такої гендерної якості, як фемінність, а при проходженні тесту С. Бем вийшло, що провідною якістю є андрогінність. Теоретично можна припустити, що дівчина, маючи суто жіночі якості, у процесі соціалізації була вимушена взяти на себе якості, які зовсім їй не властиві, або, відповідаючи на тестові завдання, «приміряла» на себе образ, прийнятий у суспільстві. Сьогодні важко прожити, маючи тільки фемінні або маскулінні якості, адже коли людина не в змозі буде переконструювати себе, то кожного разу під час виниклих труднощів відчуватиме дискомфорт.

На нашу думку, одержані результати можуть бути корисними в різноманітних психологічних тестуваннях. Практичне застосування проведеного дослідження вбачаємо, наприклад, під час проведення профорієнтації, де визначення гендерних якостей відіграє важливу роль; у психології взаємин під час визначення сумісності людей, точніше, сумісності їхніх гендерних якостей, адже від цього залежатиме те, які рольові позиції будуть займати члени родини тощо.